

**Anna Zielińska-Głębocka
Jakub Kwiatkowski
Tomasz Tomaszewski**

ZRÓŻNICOWANIE I STANY NIERÓWNOWAGI W GOSPODARCE GLOBALNEJ

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

**ZRÓŻNICOWANIE
I STANY NIERÓWNOWAGI
W GOSPODARCE GLOBALNEJ**

**Anna Zielińska-Głębocka
Jakub Kwiatkowski
Tomasz Tomaszewski**

ZRÓŻNICOWANIE I STANY NIERÓWNOWAGI W GOSPODARCE GLOBALNEJ

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2020

Recenzent

prof. dr hab. Elżbieta Kawecka-Wyrzykowska

Redakcja, skład i łamanie

Violet Design / Wioletta Kowalska

Projekt okładki i stron tytułowych

Joanna Śmidowicz

Publikacja sfinansowana ze środków Dziekana Wydziału Ekonomicznego
Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-146-8

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel.: 58 523 11 37; 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. 58 523 14 49

SPIS TREŚCI

WSTĘP	9
-------------	---

CZĘŚĆ I

KONCEPTUALIZACJA PROBLEMÓW GLOBALIZACJI I ZRÓŻNICOWANIA W GOSPODARCE ŚWIATOWEJ

ROZDZIAŁ 1

PRZYCZYNY ZRÓŻNICOWANIA GOSPODAREK W WARUNKACH

WSPÓŁCZESNEJ GLOBALIZACJI	15
---------------------------------	----

1.1. Wprowadzenie	15
1.2. Źródła zróżnicowania i stanów nierównowagi	16

ROZDZIAŁ 2

STRUKTURA GOSPODARKI ŚWIATOWEJ I GOSPODARCZE

CENTRA PRZYCIĄGANIA	23
---------------------------	----

2.1. Wprowadzenie	23
2.2. Wyposażenie w zasoby gwarantujące korzyści komparatywne i konkurencyjne na rynkach międzynarodowych	26
2.3. Kreatywność i przedsiębiorczość w gospodarce globalnej	33
2.4. Perspektywy podnoszenia poziomu dobrobytu – szczególny przypadek krajów o średnim poziomie dochodu <i>per capita</i>	42

ROZDZIAŁ 3

INTEGRACJA HANDLU DOBRAMI I USŁUGAMI ORAZ IMPLIKACJE

DLA POLITYKI HANDLOWEJ	47
------------------------------	----

3.1. Wprowadzenie	47
3.2. Struktura sektorowa handlu usługami na świecie	48
3.3. Polityka handlowa wobec międzynarodowej wymiany usług	52

CZĘŚĆ II

STANY NIERÓWNOWAGI MAKROEKONOMICZNEJ I SPOŁECZNEJ

ROZDZIAŁ 4	
STANY NIERÓWNOWAGI MAKROEKONOMICZNEJ	
W GOSPODARCE GLOBALNEJ	61
4.1. Wprowadzenie	61
4.2. Endogeniczne determinanty wzrostu – szczególna rola kapitału ludzkiego	61
4.3. Zadłużenie publiczne	68
4.4. Nierównowagi zewnętrzne oraz współzależność polityk makroekonomicznych	74
ROZDZIAŁ 5	
ZRÓŻNICOWANIE I NIERÓWNOŚCI SPOŁECZNO-DOCHODOWE	
5.1. Wprowadzenie	91
5.2. Polaryzacja rynków pracy	91
5.3. Nierówności dochodowe i problem ubóstwa	99

CZĘŚĆ III

GLOBALNE ŁAŃCUCHY WARTOŚCI – NOWA BAZA WYMIANY DÓBR I USŁUG

ROZDZIAŁ 6	
WIELKOŚĆ I STRUKTURA GLOBALNYCH ŁAŃCUCHÓW WARTOŚCI	
6.1. Wprowadzenie	107
6.2. Pojęcie globalnych łańcuchów wartości dodanej. Koncepcje handlu wartością dodaną oraz typologia GVCs	108
6.3. Stopień umiędzynarodowienia eksportu w ramach GVCs poszczególnych grup krajów	116
6.3.1. Udział krajowej wartości dodanej w całkowitym eksporcie (<i>domestic value added share of gross exports</i>)	117
6.3.2. Udział krajowej wartości dodanej eksportu produktów pośrednich w całkowitym eksporcie (<i>domestic value added in exports of intermediate products as a share of total gross exports</i>)	122
6.3.3. Udział importu dóbr pośrednich użytych w produkcji dóbr i usług przeznaczonych do dalszego eksportu w całkowitym imporcie dóbr pośrednich (<i>re-exported intermediate imports as a share of intermediate imports</i>)	126
6.3.4. Udział wartości dodanej zagranicznych usług w całkowitym eksporcie (<i>foreign services value added share of gross exports</i>)	131
6.3.5. Udział „powiązań do tyłu” w globalnych łańcuchach wartości dodanej (<i>backward participation in GVCs: Foreign value added share of gross exports</i>)	136

6.3.6. Zróżnicowanie sektorowe „powiązań w tył” (<i>backward participation in GVCs: Foreign value added share of gross export</i>)	141
6.3.7. Uczestnictwo „w przód” w globalnych łańcuchach wartości dodanej (<i>forward participation in GVCs: Domestic value added in foreign exports as a share of gross exports</i>)	142
6.3.8. Zróżnicowanie sektorowe powiązań „w przód” (<i>forward participation in GVCs: Domestic value added in foreign exports as a share of gross exports</i>)	147
6.4. Podsumowanie	148

ROZDZIAŁ 7

PANDEMIA COVID-19 A GVCs	151
7.1. Wprowadzenie	151
7.2. Implikacje pandemii COVID-19 dla gospodarki światowej	152
7.3. Podsumowanie	156

CZĘŚĆ IV

GLOBALNE ASPEKTY OCHRONY ŚRODOWISKA
I ZMIAN KLIMATYCZNYCH

ROZDZIAŁ 8

HISTORIA I ROZWÓJ KONCEPCJI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU – PERSPEKTYWA HISTORYCZNO-POLITYCZNA	161
8.1. Wprowadzenie	161
8.2. Koncepcja zrównoważonego rozwoju na przestrzeni wieków	161
8.2.1. <i>Limits to growth</i>	163
8.2.2. Raport Brundtlanda	163
8.2.3. Protokół montreali	164
8.2.4. Agenda 21	166
8.3. Od Milenijnych do Zrównoważonych Celów Rozwoju – ewolucja programu	167
8.4. Ocena dotychczasowych działań na rzecz zrównoważonego rozwoju – <i>Global Environment Outlook 6</i>	169
8.5. Podsumowanie	173

ROZDZIAŁ 9

WZROST I ROZWÓJ GOSPODARCZY A ŚRODOWISKO NATURALNE – PERSPEKTYWA TEORETYCZNA I EMPIRYCZNA	175
9.1. Wprowadzenie	175
9.2. Model IPAT wpływu wielkości populacji na środowisko naturalne	176
9.3. Ekologiczna krzywa Kuznetza	178

9.4. Środowisko naturalne a klasyczna teoria ekonomii	182
9.5. Ekoinnowacje i ekonomia gospodarki zamkniętego obiegu	184
9.6. Ekoinnowacje a polityka gospodarcza	187
9.7. Podsumowanie	192

ZAŁĄCZNIK

STUDIUM PRZYPADKU: TURCJA – ZAGROŻONY GOSPODARCZO KRAJ NA STYKU DWÓCH KONTYMENTÓW. KRYZYS TURECKIEJ LIRY JAKO PRZESTROGA DLA KRAJÓW ROZWIJAJĄCYCH SIĘ	195
1. Kryzysy gospodarcze w Turcji na przełomie XX i XXI w.	195
2. Kryzys liry w 2018 r.	198
3. Lekcja płynąca z kryzysu liry	200
 BIBLIOGRAFIA	 203

WSTĘP

Postępującej w ostatnich kilku dekadach globalizacji towarzyszą głębokie różnice w sferze gospodarczej i społecznej między krajami rozwiniętymi, wschodzącymi i rozwijającymi się. Różnice te nie znikają mimo wyraźnego przyspieszenia rozwoju dużej grupy krajów Azji Wschodniej i niektórych krajów Ameryki Łacińskiej, które przechodzą proces konwergencji realnej do kluczowych krajów rozwiniętych. Wśród krajów wschodzących pozostaje jednak grupa gospodarek, którym grozi pułapka średniego dochodu, czyli stagnacja na osiągniętym już poziomie rozwoju, i w których brakuje motorów do przyspieszenia wzrostu. W tej grupie ma także miejsce zróżnicowanie na kraje o wyższym średnim dochodzie i kraje o niższym średnim dochodzie. Problemem dla świata pozostaje nadal grupa krajów rozwijających się, w ramach której mieszczą się kraje o niskich dochodach. Są to głównie kraje Afryki Subsaharyjskiej i Azji Południowej o znaczącym poziomie ubóstwa. We wszystkich grupach krajów pojawiają się różne stany nierównowagi makroekonomicznej i społecznej. Należą do nich przede wszystkim zadłużenie publiczne, nierównowagi na rachunkach bieżących bilansów płatniczych oraz nierówności dochodowe. W ramach gospodarki globalnej rosną powiązania produkcyjne i handlowe między krajami o różnym poziomie rozwoju związane z integracją produkcji i powstawaniem łańcuchów wartości. Powstają centralne ośrodki aktywności, tzw. huby, które ogniskują globalne łańcuchy, takie jak Azja Wschodnia, Europa czy Ameryka Północna. Wśród nich szczególne miejsce zajmują Chiny – największa i najszybciej rozwijająca się gospodarka świata, rośnie też znaczenie krajów stowarzyszonych w ugrupowaniu ASEAN-5, obejmującym: Indonezję, Filipiny, Malezję, Singapur i Tajlandię. Problemem cywilizacyjnym dla wszystkich krajów świata jest niszczenie środowiska naturalnego i zachodzące zmiany klimatyczne. Różne instytucje międzynarodowe i krajowe podejmują próby przeciwdziałania tym wyzwaniom. Trudno jednak uznać, że społeczność międzynarodowa już się z tym problemem uporała. Od skuteczności działań w tym kierunku będzie zależeć przyszłość całego globu.

Książka podejmuje próbę przedstawienia najważniejszych, wybranych obszarów gospodarczych, społecznych i środowiskowych charakteryzujących zróżnicowane między sobą grupy krajów. Autorzy opracowania są pracownikami

naukowymi Katedry Ekonomii Międzynarodowej i Rozwoju Gospodarczego Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Gdańskiego. Książka została podzielona na cztery części obejmujące łącznie dziewięć rozdziałów. Pierwsza część zawiera próbę zdefiniowania problemów globalizacji i zróżnicowania krajów. W trzech rozdziałach zostały przedstawione główne źródła zróżnicowania, czynniki decydujące o pozycji poszczególnych krajów i regionów w gospodarce światowej, a także znaczenie integracji handlu dobrami i usługami na rynkach międzynarodowych i implikacje, jakie to powoduje dla polityki handlowej. Szczególna uwaga została poświęcona problemom krajów o średnim poziomie dochodu i ryzyku wpadnięcia w pułapkę stagnacji. Wiele miejsca zajęło pokazanie różnic między krajami w zasobach gwarantujących korzyści konkurencyjne na światowych rynkach, takich jak wyposażenie w nowe technologie, kreatywność, przedsiębiorczość oraz integracja handlu dobrami i usługami. W drugiej części, obejmującej rozdziały czwarty i piąty, zostały omówione główne obszary nierównowagi makroekonomicznej i społecznej, występujące w różnych regionach gospodarczych. Zwrócono uwagę na znaczenie dwóch kluczowych endogenicznych czynników wzrostu: inwestycji w technologie informacyjne i komunikacyjne oraz szeroko rozumianego kapitału ludzkiego, obejmującego nie tylko kwalifikacje, lecz także stan zdrowia. Zostały także przeanalizowane stany nierównowagi zewnętrznej, rola banków centralnych oraz stopień zintegrowania prowadzonych polityk monetarnych. Piąty rozdział przedstawia sytuację krajów w zakresie nierówności dochodowych oraz zagrożenia ubóstwem. Omówiono także procesy polaryzacji zachodzące na rynkach pracy w różnych krajach, zwłaszcza zmiany form pracy i wielkości tzw. zagrożonego zatrudnienia, dominującego wśród kobiet w krajach rozwijających się. Część trzecia, obejmująca dwa rozdziały, zawiera bardzo szczegółową charakterystykę globalnych łańcuchów wartości GVCs i ich znaczenia w handlu światowym. Zostały przedstawione różne definicje łańcuchów, różne ich rodzaje, w tym znaczenie krajowej i zagranicznej wartości dodanej w eksporcie netto, czyli ostatnim ogniwie łańcucha. W części empirycznej znajduje się bardzo szeroka analiza miejsca globalnych łańcuchów w wymianie poszczególnych grup krajów, z rozbiciem na różne formy powiązań „w tył” i w „przód”, a także z charakterystyką sektorów, w których globalne łańcuchy występują. Przedstawione zostały także przyczyny spadku znaczenia globalnych łańcuchów w ostatnich latach oraz perspektywy ich utrzymania po okresie zamrożenia gospodarek w wyniku pandemii COVID-19. Zwrócono uwagę na skutki pandemii dla obecnych hubów aktywności GVCs i możliwość zmiany struktury geograficznej powiązań w stosunku do obecnych centrów: Fabryka Azja, Fabryka Europa czy Fabryka Ameryka Północna. Ostatnia część została poświęcona globalnym aspektom ochrony środowiska i zmian klimatu. W tej części została przedstawiona koncepcja zrównoważonego rozwoju w układzie historycznym. Omówiono główne programy i deklaracje na rzecz

równowagi rozwojowej, w tym założenia deklaracji milenijnej w pierwszej i nowszej wersji. Zostały także zaprezentowane różne koncepcje teoretyczne dotyczące determinant zanieczyszczenia środowiska naturalnego. W części empirycznej zanalizowano wpływ populacji i wzrostu gospodarczego na środowisko, znaczenie ekoinnowacji oraz gospodarki obiegu zamkniętego wraz z polityką dotyczącą tej formy gospodarowania.

W załączniku jako studium przypadku została krótko przedstawiona sytuacja tureckiej waluty w ostatnich latach, zwłaszcza kryzys walutowy z 2018 r. Zwrócono uwagę, że doświadczenia Turcji w tym zakresie mogą być przestrożą dla innych krajów rozwijających się.

Wszystkie omówione w książce problemy zostały zilustrowane tabelami, wykresami i schematami przygotowanymi na podstawie najnowszej literatury przedmiotu i baz danych. Uznaliśmy, że dokonany przez nas wybór zagadnień globalnych w najlepszy możliwy sposób pokazuje zróżnicowanie i stany nierównowagi między różnymi grupami krajów. Mamy nadzieję, że przygotowana przez nas publikacja zainteresuje Czytelników, zwłaszcza studentów nauk ekonomicznych oraz praktyków gospodarczych zaangażowanych we współpracę międzynarodową.

Anna Zielińska-Głębocka
Jakub Kwiatkowski
Tomasz Tomaszewski

CZĘŚĆ I

KONCEPTUALIZACJA PROBLEMÓW
GLOBALIZACJI I ZRÓŻNICOWANIA
W GOSPODARCE ŚWIATOWEJ

ROZDZIAŁ 1

PRZYCZYNY ZRÓŻNICOWANIA GOSPODAREK W WARUNKACH WSPÓŁCZESNEJ GLOBALIZACJI

1.1. WPROWADZENIE

Współczesna globalizacja ma wiele odsłon. Z jednej strony przejawia się przez pryzmat swobody przepływu dóbr, usług, inwestycji, ludzi, wiedzy, idei oraz rozpowszechnioną adaptację informacyjnych i cyfrowych technologii. Z drugiej strony ujawnia się w procesach wzrostu gospodarczego i zmian strukturalnych w różnych grupach krajów wysoko rozwiniętych i rozwijających się, prowadząc do przesunięć siły gospodarczej między różnymi ośrodkami przyciągania. Obrazem globalizacji, według laureata nagrody Nobla z 2001 r. Michaela Spence'a, jest także rosnący zasięg globalnych łańcuchów wartości (*Global Value Chains – GVCs*), czyli sieci powiązań firm pochodzących z różnych krajów w procesie tworzenia i wymiany dóbr i usług (WTO 2019). Globalnym problemem są także, a może przede wszystkim, dokonujące się od wielu dekad zmiany klimatu i degradacja środowiska naturalnego.

Globalna aktywność ekonomiczna realizuje się poprzez globalny handel, globalne inwestycje, transfer technologii i wiedzy, międzynarodowe migracje, a także przez globalną współpracę oraz koordynację regulacji i polityk gospodarczych. Korzyścią wynikającą ze swobody transferów jest przede wszystkim rosnąca dostępność do rynków międzynarodowych dostawców z coraz większej liczby krajów wschodzących i rozwijających się, a także dyfuzja nowych technologii, zwłaszcza cyfrowych. Globalne łańcuchy wartości umożliwiły kolejnym krajom wschodzącym włączyć się do międzynarodowego podziału pracy, jakkolwiek bilans korzyści i strat z zaangażowania w sieci nie jest dla krajów uczestniczących symetryczny i zależy m.in. od miejsca zajmowanego w poszczególnych ogniwach łańcucha. Pogłębiający się w ostatnich dekadach proces globalizacji natrafia jednak na wiele zagrożeń, takich jak tendencje protekcjonistyczne związane z tworzeniem nowych

barier w handlu, a także geopolityczna niestabilność i konflikty zbrojne w niektórych regionach świata, katastrofy naturalne, pandemie (SARS, MERS, Zika, Ebola, SARS-CoV 2) czy też globalne kryzysy gospodarcze, zadłużeniowe i finansowe. Jednocześnie sama globalizacja, obok skutków pozytywnych, przynosi także efekty negatywne, ujawniające się głównie w narastających nierównościach dochodowych między różnymi regionami świata. Efektem negatywnym może być także permanentna peryferyzacja gospodarcza krajów o niskich dochodach (*low-income*), krajów w pułapce średniego dochodu (*middle-income trap*), krajów silnie uzależnionych od produkcji niskokosztowej czy też krajów silnie uzależnionych od światowego popytu na surowce naturalne. Należy przy tym podkreślić, że bilans korzyści i kosztów globalizacji zależy nie tylko od sytuacji wewnętrznej krajów i czynników obiektywnych, lecz w dużej mierze od politycznej woli państw do współpracy i współdziałania na rzecz rozwiązania problemów globalnych.

1.2. ŹRÓDŁA ZRÓŻNICOWANIA I STANÓW NIERÓWNOWAGI

Sytuacja w globalnej gospodarce jest dynamiczna, przy czym zachodzące zmiany mogą prowadzić do względnej równowagi, stabilizacji lub też do różnego rodzaju stanów nierównowagi. W literaturze analizowane są liczne stany globalnej nierównowagi – od czysto gospodarczych, powiązanych z technologicznymi i finansowymi, do społecznych i cywilizacyjnych. Do stanów nierównowagi gospodarczej można zaliczyć przede wszystkim różnego rodzaju nierówności czy niestabilności o charakterze makroekonomicznym, makrofinansowym i mikroekonomicznym. Na siłę tych niestabilności wpływa wiele czynników wewnętrznych i zewnętrznych, a wśród zewnętrznych występowanie współzależności między gospodarkami lub brak tych powiązań, określane jako hipoteza rozłączania, czyli *decoupling*, stopień synchronizacji szoków podaźowych i popytowych, globalizacja cykli finansowych, kryzysów walutowych i finansowych.

W odpowiedzi na pytanie o źródła zróżnicowania w gospodarce światowej należy wskazać na sprzężenie zwrotne między nierównościami tworzącymi się wewnątrz poszczególnych krajów czy regionów (*intra-country/intra-regional imbalances*) oraz nierównościami mającymi miejsce pomiędzy krajami i regionami (*inter-country/inter-regional imbalances*). Literatura ekonomiczna wskazuje na główne rodzaje nierównowag wewnętrznych powstających na poziomie makro- i mikroekonomicznym, jak również na nierównowagi o charakterze strukturalnym. Do źródeł nierównowag makroekonomicznych nauka zalicza m.in. takie zjawiska, jak zbyt wysoka lub zbyt niska dynamika wzrostu gospodarczego, niekorzystna struktura wzrostu, wadliwa sytuacja na rynku pracy, niebilansowane

finanse publiczne i prywatne, poziom inflacji odbiegający od przyjętego w polityce pieniężnej celu, brak równowagi sald na rachunku bieżącym w bilansie płatniczym czy też nadmierne nierówności dochodowe. Ważną rolę odgrywa także jakość polityk makroekonomicznych, głównie polityki fiskalnej i monetarnej oraz związanych z nimi instytucji.

Z kolei źródłem stanów nierównowagi na poziomie mikroekonomicznym mogą być niekonkurencyjne struktury rynkowe związane z procesami aglomeracji i geograficznej koncentracji działalności globalnych korporacji, co pozwala im na wprowadzanie nadmiernych, nieuzasadnionych ekonomicznie marż (*mark-ups*). Ważne są także strategie działania firm, związane m.in. z dyfuzją technologii między różnymi podmiotami, intensywnością i dynamiką przedsiębiorczości, w tym w zakresie umiędzynarodowienia. Stany nierównowagi strukturalnej pojawiają się w wyniku „wadliwych” struktur produkcyjnych, zatrudnieniowych, technologicznych czy finansowych, tworzących specjalizację niegwarantującą realizacji korzyści komparatywnych i konkurencyjnych na otwartych rynkach międzynarodowych. Mogą być także skutkiem nieadekwatnych działań ze strony władz publicznych w zakresie tzw. polityki dostosowań strukturalnych, obejmującej m.in. politykę handlową, przemysłową, rolną, społeczną, środowiskową itd. Stabilność i zbilansowany rozwój zależą też w dużym zakresie od zachowania „graczy” zyskujących nowe obszary władzy. Dotyczy to nie tylko rządów i nowych podmiotów publicznych odpowiedzialnych m.in. za infrastrukturę cyfrową czy szeroko rozumiane bezpieczeństwo, lecz także ponadnarodowych/globalnych korporacji, pozarządowych organizacji (*Non-Governmental Organisations* – NGOs), samorządowych władz funkcjonujących we wschodzących megamiastach i metropoliach. Ogromnym wyzwaniem, przed jakim w warunkach globalizacji stają nowi gracze, jest zapewnienie ciągłości dostaw wysokiej jakości dóbr publicznych i zagwarantowanie skuteczności działania związanych z nimi instytucji. Dotyczy to przede wszystkim systemów edukacji, ochrony zdrowia, ochrony środowiska i klimatu, a także strategii przeciwdziałania społecznemu wykluczeniu różnych grup zawodowych i społecznych.

W warunkach globalizacji ujawniają się różne źródła międzykrajowych czy międzyregionalnych nierówności, których obrazem może być brak zbilansowanego rozwoju różnych ośrodków gospodarki światowej. Przeprowadzone w ostatnich dekadach badania przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Bank Światowy, OECD, a także grupę wybitnych ekonomistów (M.C. Reinhart, M. Obstfeld, B. Eichengreen, P. Krugman, O. Blanchard, R. Barro, D. Rodrik i inni) wskazują na duży zestaw czynników leżących u podstaw tych źródeł.

Pierwszym czynnikiem są różnice w zasobach tworzących potencjał rozwojowy w poszczególnych krajach. Chodzi o stopień wyposażenia w tradycyjne i nowe zasoby wytwórcze tworzące bazę międzynarodowej specjalizacji. Nadal w wielu krajach wschodzących kluczowe znaczenie mają zasoby tradycyjne, takie

jak dostępność taniej siły roboczej i pracowników o średnich kwalifikacjach, zasoby surowców mineralnych, zasoby kapitału inwestowanego głównie w infrastrukturę analogową, regulacje w niewielkim stopniu ukierunkowane na ochronę własności intelektualnej i uporządkowanie gospodarki cyfrowej itd. Z kolei w krajach rozwiniętych o wyższym stopniu zaawansowania technologicznego rośnie znaczenie „nowych” czynników produkcji związanych z gospodarką cyfrową, takich jak obfitość pracowników o wysokich kwalifikacjach niezbędnych w sektorach informacyjnych i cyfrowych, rozwinięta infrastruktura cyfrowa, dobrze funkcjonujący rynek baz danych, sprawna legislacja w zakresie ochrony własności intelektualnej i prywatności, efektywne instytucje radzące sobie z wyzwaniami globalnymi, w tym ze zmianami klimatu i ochroną środowiska.

Drugim czynnikiem wpływającym na zróżnicowany rozwój różnych ośrodków gospodarki światowej jest tempo konwergencji nominalnej i realnej między krajami. Konwergencja jest definiowana jako proces prowadzący do zmniejszenia różnic w potencjale rozwojowym krajów, przy czym w sytuacji jej braku można mówić o zjawisku dywergencji, czyli pogłębianiu zróżnicowania. Przez pojęcie konwergencji nominalnej literatura ekonomiczna rozumie upodabnianie krajów pod względem wskaźników, takich jak dynamika i struktura PKB, stopa inflacji, stopa bezrobocia, wysokość płac, system kursu walutowego, priorytety polityki fiskalnej i monetarnej. Wymaga to przyjęcia pewnych punktów odniesienia (*benchmarks*) traktowanych jako najlepsza praktyka gwarantująca uniknięcie nadmiernych stanów nierównowagi. Za takie benchmarki można uznać zalecenia Międzynarodowego Funduszu Walutowego, Banku Światowego, Komisji Europejskiej (Macroeconomic Imbalances Procedure – MIP), a także propozycje zgłaszane przez wpływowych makroekonomistów: Ph. Aghiona, R. Barro, X. Sala-I-Martina, G. Grossmana, E. Helpmana i innych.

Z kolei pojęcie konwergencji realnej/rozwojowej odnosi się do zbliżania poziomu dobrobytu mierzonych głównie wskaźnikami produktu narodowego brutto lub dochodu narodowego *per capita*, ale także poziomem jakości życia, dynamiką wzrostu gospodarczego czy też różnymi wskaźnikami ilustrującymi zmiany strukturalne i dostosowania po stronie polityki gospodarczej. W literaturze funkcjonuje kilka formuł konwergencji realnej, w tym opracowane przez W. Baumolą (1986), R. Barro i X. Sala-i-Martina (1992, 2004), D.T. Quaha (1996), N.G. Mankiwą, D. Romera i D.N. Weila (1992) itp. koncepcja konwergencji β (beta) w wersji absolutnej i w wersji warunkowej, koncepcja konwergencji typu δ (sigma) czy też formuła konwergencji klubowej. Wszystkie koncepcje zakładają, że tempo wzrostu gospodarczego każdego kraju jest odwrotnie proporcjonalne do wyjściowego poziomu dochodu *per capita*, co oznacza, że kraje biedniejsze muszą rozwijać się szybciej, aby dogonić kraje bogatsze, natomiast kraje o wyższym wyjściowym dochodzie *per capita* będą rozwijać się wolniej.

Analiza konwergencji typu β (beta) w wersji absolutnej koncentruje się tylko na relacjach między wyjściowym poziomem dochodu *per capita* a tempem wzrostu gospodarczego w przyjętym przedziale czasowym. Wymaga przyjęcia określonego kraju jako doganianego lidera, którego poziom zamożności jest traktowany jako stan ustalony według neoklasycznego modelu wzrostu Solowa-Swana. Oznacza to, że wszystkie kraje doganiające dążą do osiągnięcia tego stanu, określanego w modelu jako stan ustalony (*steady state*). Formuła konwergencji typu β (beta) w wersji warunkowej zakłada, że na tempo doganiania mają wpływ nie tylko czynniki tradycyjne z modeli neoklasycznych, lecz także czynniki endogeniczne, takie jak: zasoby kapitału ludzkiego, innowacyjność, korzyści zewnętrzne, ogólny poziom cen, system finansowy, polityka monetarna i fiskalna, wymiana międzynarodowa, stabilność polityczna, jakość instytucji itd., które są uwzględniane w nowej teorii endogenicznego wzrostu gospodarczego. Według koncepcji konwergencji typu δ szacowane jest tylko odchylenie standardowe dyspersji wartości dochodu *per capita* wybranej grupy krajów w określonym przedziale czasowym. Formuła konwergencji klubowej zakłada ocenę procesów doganiania w ramach wybranej grupy krajów, np. w Unii Europejskiej, krajów ASEAN-5, Mercosur itp., i wymaga przyjęcia punktu odniesienia w postaci kraju najbogatszego lub średniego poziomu dochodu dla całej badanej grupy. Taką praktykę stosuje Unia Europejska, szacując poziom PKB *per capita* krajów członkowskich w odniesieniu do średniej UE równej 100.

Analiza procesów konwergencji realnej pozwala na wyróżnienie trzech grup krajów. Pierwszą grupę tworzą kraje, które systematycznie doganiają (*catching-up*) kraje najbogatsze / najwyżej rozwinięte, uznane na danym etapie rozwojowym za lidera lub liderów. Drugą grupę stanowią kraje, które w procesie doganiania zatrzymały się na pewnym średnim poziomie dochodu ze względu na wykorzystanie dotychczasowego potencjału gospodarczego i brak nowych możliwości wzrostowych, zdefiniowane m.in. przez B. Eichengreena (Eichengreen, Park, Shin, 2012; D. Parka, K. Shina, L. Pritchetta i L.H. Summersa, 2014) jako znajdujące się w pułapce średniego dochodu (*middle-income trap*). W odniesieniu do tej grupy krajów mówi się o stabilizacji konwergencji. Sh. Aiyar, R. Duval, D. Puy, Y. Wu, L. Zhang (2013) zdefiniowali pułapkę jako zjawisko „nagłego i dosyć trwałego odchylenia od ścieżki wzrostu przewidywanej przez założenia konwergencji warunkowej” (Zielińska-Głębocka 2016). Do trzeciej grupy należą kraje, w których odnotowano lub prognozuje się regres dochodu i dynamiki rozwoju wobec liderów, czyli obniżenie dynamiki konwergencji wobec grupy krajów wysoko rozwiniętych, lub wręcz o zjawisku dywergencji czy polaryzacji. W raporcie z kwietnia 2019 r. Międzynarodowy Fundusz Walutowy (IMF 2019b) prognozuje słabe perspektywy konwergencji dla 41 krajów wschodzących i rozwijających się w najbliższych 5 latach. Chodzi o grupę krajów o populacji około miliarda osób i 10-procentowym

udziale w światowym PKB, obejmującą kraje Afryki Subsaharyjskiej, Bliskiego Wschodu, Północnej Afryki, także Pakistan i Afganistan. Pandemia COVID-19 prawdopodobnie znacznie powiększy tę grupę, dołączając do niej także inne kraje wschodzące i na średnim poziomie rozwoju.

Na dynamikę procesów konwergencji w krajach doganiających wpływa kilka czynników egzogenicznych i endogenicznych. Do czynników egzogenicznych należy przede wszystkim proces rozlewania się (*spill-over*) efektów wzrostowych z krajów rozwiniętych na rynki wschodzące. Chodzi o dyfuzję technologii za pośrednictwem handlu dobrami i usługami, inwestycji i produkcji międzynarodowej, outsourcingu i offshoringu ze strony korporacji transnarodowych, a także upowszechnianie wzorców zachowań, reguł działania czy też norm i wartości w rozumieniu nowej ekonomii instytucjonalnej (North 1990, Zielińska-Głębocka 2016). Efekty rozlewania wynikają także z polityki monetarnej prowadzonej przez banki centralne krajów rozwiniętych, oddziałującej na sytuację na światowych i regionalnych rynkach finansowych. Istotną rolę odgrywa również polityka handlowa głównych krajów rozwiniętych, stopień liberalizacji przepływów handlowych i kapitałowych, wprowadzane sporadycznie lub permanentnie praktyki protekcjonistyczne czy też kontrola przepływów kapitałowych.

Równoległe do efektów rozlewania przychodzących do krajów konwergencji z zewnątrz pojawiają się skutki wewnętrznych procesów endogenicznych zachodzących w ramach tych krajów. O sile tych procesów decyduje w dużej mierze ścieżka zależności (*path dependence*) od czynników związanych z ewolucją historyczną, na co zwraca uwagę nowa ekonomia rozwoju (Rodrik 2012a), takich jak:

- odzyskanie niepodległości;
- dokonanie startu (*take off*) do nowoczesnego wzrostu według koncepcji S. Kuzneta (1976);
- pierwsza fala uprzemysłowienia oparta głównie na niskich kosztach pracy lub/i dostępności surowców;
- kreatywna destrukcja typu Schumpetera umożliwiająca przejście z pierwszej do kolejnej fali industrializacji;
- zmiany w charakterze polityki handlowej przez przejście z polityki substytucji importu do strategii czysto proeksportowej (*export-led growth*) albo też do polityki powolnego włączania się do konkurencji międzynarodowej w wyniku realizacji zasady wzajemności we współpracy opartej na regułach World Trade Organization (WTO).

Niektóre kraje rozwijające się wprowadziły jednak w sytuacji niepewności lub zagrożeń nowe formy protekcjonizmu pozataryfowego, określone przez S.J. Evenetta (2013) jako ciemny czy ponury protekcjonizm (*murky protectionism*), nie naruszający wprawdzie reguł WTO, ale wyraźnie ograniczający dynamikę handlu.

W książce przedstawiono najważniejsze problemy gospodarcze, społeczne i środowiskowe, jakie dotknęły różne grupy krajów w czasie trwającej od kilku dekad globalizacji. Zaprezentowano także różnice występujące między krajami rozwiniętymi, wschodzącymi i rozwijającymi się, zwracając szczególną uwagę na utrzymujące się rozbieżności mimo wyraźnego przyspieszenia rozwoju dużej grupy krajów Azji Wschodniej i niektórych Ameryki Łacińskiej. Wśród tych wschodzących pozostaje grupa, którym grozi pułapka średniego dochodu, czyli stagnacja na osiągniętym już poziomie ze względu na brak nowych źródeł rozwojowych. Problemem dla świata pozostaje nadal grupa państw rozwijających się – tych o niskich dochodach i znaczącym poziomie ubóstwa, jak państwa Afryki Subsaharyjskiej i Azji Południowej. We wszystkich grupach krajów utrzymują się stany nierównowagi makroekonomicznej i społecznej: zadłużenie publiczne, nierównowagi na rachunkach bieżących bilansów płatniczych oraz nierówności dochodowe. W ramach gospodarki globalnej rosną powiązania produkcyjne i handlowe między krajami o różnym poziomie rozwoju związane z powstawaniem globalnych łańcuchów wartości w ramach centralnych ośrodków aktywności, takich jak Azja Wschodnia, Europa czy Ameryka Północna. Wśród nich szczególne miejsce zajmują Chiny – największa i najszybciej rozwijająca się gospodarka świata; rośnie też znaczenie państw stowarzyszonych w ugrupowaniu ASEAN-5 oraz krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Problemem cywilizacyjnym dla świata jest niszczenie środowiska naturalnego i zachodzące zmiany klimatyczne, wymagające silniejszej międzynarodowej współpracy i solidarności.

Wszystkie omówione w książce zagadnienia zostały bogato zilustrowane przykładami oraz danymi statystycznymi. Publikacja może być wykorzystana jako podręcznik akademicki do nauczania przedmiotów związanych z gospodarką międzynarodową. Jest też propozycją dla przedstawicieli praktyki gospodarczej zajmujących się problemami międzynarodowymi.

Od Autorów